

Dziedzictwo leksykalne wyznacznikiem tożsamości regionu lubelskiego

Monografia *Dziedzictwo leksykalne wyznacznikiem tożsamości regionu lubelskiego* jest ostatnim ogniwem projektu „Regionalne dziedzictwo językowe Lubelszczyzny o charakterze etnicznym: Słownik gwar Lubelszczyzny (tomy VI–XII) z dokumentacją leksykologiczną, kartograficzną, ikonograficzną i dźwiękową” (realizowanego na podstawie umowy nr 0125/NPRH7/H11/86/2018 zawartej z MNiSW), wpisanego w moduł "Dziedzictwo narodowe" – priorytetowy obszar badawczy „Dziedzictwo kulturowe, językowe i historyczne o charakterze etnicznym i regionalnym”. Celem projektu jest zachowanie i utrwalenie zanikającego dziedzictwa językowego i kulturowego Lubelszczyzny jako istotnego fragmentu dziedzictwa narodowego oraz opracowanie unikatowego zasobu źródłowego o charakterze regionalnym i etnicznym, istotnego nie tylko dla regionu lubelskiego, ale dla polskiego dziedzictwa kulturowego, służącego jego ochronie, upowszechnianiu i włączeniu do żywej tradycji kultury narodowej. To zadanie zostało zrealizowane w dwunastu tomach tematycznych, poświęconych kolejnym domenom z zakresu kultury materialnej i duchowej Lubelszczyzny.

Monografia *Dziedzictwo leksykalne wyznacznikiem tożsamości regionu lubelskiego* z pięcioma rozdziałami i szczegółową specyfikacją leksykograficzno-ikonograficzną, spaja metodologicznie obraz dialektologiczno-etnolingwistyczny Lubelszczyzny wpisany w przeszłość utrwaloną w słowach i ich wykładnikach kulturowych. Rozważania zamknięte w monografii koncentrują się na słownictwie gwarowym regionu lubelskiego wpisanym w wieloletnie badania dialektologiczne ogólnopolskie, regionalne i lokalne, oraz w różne aspekty badań leksykalnych. Słowa gwarowe zebrane w dwunastu tomach *Słownika gwar Lubelszczyzny* kumulują dziedzictwo ludowe, podkreślają jego ciągłość i bogactwo leksyki uświęconej tradycją wynikającą z wrażliwości językowej ludności wiejskiej, jej mądrości życiowej i umiejętności obserwacji otaczającego świata, a także związanej z tym potrzeby nadawania nazwy nawet najmniejszemu elementowi czy fragmentowi przestrzeni wiejskiej.

W kolejnych rozdziałach zatytułowanych: I. Słownik gwar Lubelszczyzny jako źródło wiedzy o regionie, II. *Sposoby prezentacji słownictwa w leksykonie gwarowym*, III. *Bogactwo leksykalne regionu zamknięte w Słowniku gwar Lubelszczyzny*, IV. *Wypowiedź gwarowa jako*

przekaz językowo-kulturowy, V. *Dziedzictwo ukryte w słowach i ich wykładnikach kulturowych*, oraz obudowanych metodologicznie i bibliograficznie, zostały przedstawione rozważania poczynione na bazie haseł z zakresu kultury materialnej i duchowej wsi.

Słownik gwar Lubelszczyzny wpisuje się w przestrzeń regionalną Polski wschodniej z bogactwem nazw i ich znaczeń oraz wykreowany na tej podstawie onomazjologiczno-semantyczny obraz zawieszony między Podkarpaciem a Podlasiem oraz Słowiańszczyzną wschodnią a Małopolską i Mazowszem. Przedmiotem rozważań jest dziedzictwo leksykalne regionu lubelskiego, omówione w dwunastu tomach leksykonu gwarowego, z dopełnieniem rozważań teoretycznych analizami językowymi nazw i desygnatów ujętych w 23 360 hasłach słownikowych. Większość z nich wyraźnie wskazuje na wielodzielność językową Lubelszczyzny, z jej wpisaniem w obszar Polski wschodniej i wielokulturowość uwarunkowaną kulturowo, obyczajowo i historycznie. Różnorodność gwar regionu lubelskiego została przedstawiona na przykładzie bogactwa leksykalnego uwarunkowanego geograficznie i semantycznie oraz wpisanego w relację nazwa : desygnat, wskazując na ścisłą zależność, ale i zmienność obu elementów w czasie i przestrzeni.

Słownik gwar Lubelszczyzny ma układ tematyczny, a każdy tom stanowi samoistnie integralną całość, opartą na jednakowych zasadach metodologicznych, z wykorzystaniem technik atlasowych i ikonografii, ze wspólnym modelem hasła słownikowego i sposobem wykorzystania wypowiedzi gwarowych mieszkańców wsi regionu lubelskiego. W każdym tomie jest zachowany układ alfabetyczny haseł, wyekscerpowanych z wypowiedzi najstarszych mieszkańców ponad 600 wsi i od ponad 2500 informatorów. Artykuł hasłowy jest rozbudowany i składa się z siedmiu elementów:

1. Wyraz hasłowy i jego znaczenie realizowane w postaci definicji realnoznaczeniowej.
2. Ilustracja.
3. Konteksty występowania wyrazu.
4. Źródła.
5. Geografia wyrazu wraz z mapą językową.
6. Wyjątkowe zjawiska fleksyjne, a także najczęstsze odmiany fonetyczne, zlokalizowane w segmencie: wymowa.
7. Odwołania do synonimów (nazw obocznych w jednej wsi) i heteronimów (oboczników nazewniczych na szerszym obszarze).

Kulturowy wymiar słownictwa gwarowego wpisanego w tożsamość miejsca i czasu, zamkniętych w słowie, pamięci i wyobraźni mieszkańców wsi, znajduje pełne

odzwierciedlenie zarówno w bogactwie leksykalnym regionu, jak i wartościowaniu, świadomości językowej mieszkańców wsi, stosunku nazwy do desygnatu oraz zakreślenia granic regionalnych i funkcjonalnych wyrazu i jego miejsca w zasobie leksykalnym użytkowników języka.

Monografia *Dziedzictwo leksykalne wyznacznikiem tożsamości regionu lubelskiego* składa się z pięciu rozdziałów nakierowanych na słowo i jego wartość kulturową, wpisaną w dziedzictwo leksykalne regionu lubelskiego. Rozdział I wprowadza w specyfikę badań leksykalnych i zakres tematyczny kolejnych tomów Słownika gwar Lubelszczyzny. W rozdziale II zostały omówione sposoby prezentacji słownictwa, z charakterystyką hasła słownikowego, składającego się z siedmiu segmentów, łączących tekst i obraz jako wspólne i dopełniające się obrazy przestrzeni wiejskiej. Wskazano też na kwalifikatory jako wyznaczniki czasu i przestrzeni oraz sposób interpretacji świata w słowniku gwarowym. Rozdział III w części pierwszej został poświęcony bogactwu leksykalnemu regionu z określonym miejscem nazwy i desygnatu w przestrzeni językowo-kulturowej. W drugiej części rozdziału skupiamy się na pokazaniu mechanizmów nazwotwórczych i ludowego obrazu świata, zamkniętego w nazwach gwarowych zróżnicowanych semantycznie, onomazjologicznie, geograficznie, kulturowo i obyczajowo, oddających istotną rolę leksyki gwarowej regionu z funkcją tożsamościową, identyfikującą i porządkującą przestrzeń językową.

Dwa kolejne rozdziały (IV: *Wypowiedź gwarowa jako przekaz językowo-kulturowy*, V: *Dziedzictwo ukryte w słowach i ich wykładnikach kulturowych*) koncentrują się na tekście gwarowym jako przekazie treści kulturowych (rozdział IV) oraz dziedzictwie ukrytym w słowach (rozdział V). Przedmiotem rozważań jest słownictwo gwarowe jako wartość wpisana w aspekt obyczajowo-kulturowy i ludową świadomość językową mieszkańców wsi oraz przeszłość zamkniętą w wypowiedziach gwarowych i tożsamości regionu lubelskiego. Wypowiedzi obrazują włączenie słowa i desygnatu w strukturę obyczajową polskiej wsi, ze ściśle ze sobą powiązanymi czynnościami: 1) agrarnymi, 2) zabawowymi, 3) religijnymi, 4) symbolicznymi, 5) wierzeniowymi, 6) obyczajowo-zabobonnymi. Są zapisem pamięci i swoistym interpretatorem relacji łączących przeszłość i współczesność, realizowanym przez zespolenie nazwy i desygnatu oraz włączenie obu elementów w przestrzeń regionalną. Tekst gwarowy jest postrzegany jako świadectwo funkcjonowania wspólnoty, ale także jako fenomen komunikacyjny zanurzony w czasie, z zespoleniem tradycji i współczesności.

Swoistym interpretatorem relacji łączących przeszłość i współczesność jest forma przekazania pamięci jako stymulatora czasu i przestrzeni z obyczajowo-kulturową i

symboliczną wartością dawnych słów, ich znaczeń oraz sposobem postrzegania nazw i desygnatów, oddających ludową mądrość przekazywaną z pokolenia na pokolenie. Wyekszerpowane z wypowiedzi wartości tradycyjne to przede wszystkim przeszłość, realizowana na osi czasu i oceniana z perspektywy współczesności, a często także subiektywnych odczuć mieszkańców wsi. Warunkuje ona inne wartości, w tym religijność i pracę, z którymi bezpośrednio powiązane są: skromność, pokora, uczciwość, gościnność, umiejętność zachowania się w określonych miejscach i sytuacjach oraz szacunek dla osób starszych, kontakty międzyludzkie i solidaryzm społeczny. Praca i jej wytwory są postrzegane w aspekcie związku z religią i kultywowanymi w środowisku wiejskim zachowaniami językowymi i pozajęzykowymi o charakterze obrzędowym, obyczajowym i zwyczajowym. Ściśle zespolona z ziemią i przyrodą jest częścią porządku boskiego, determinowanego przez czas agrarny, z wpisaną zarówno cyklicznością prac polowych, jak i rytmów przyrody, oraz wspólnotowości i solidaryzmu społecznego mieszkańców wsi.

Istotę wielokulturowości regionu lubelskiego oddają zarówno mechanizmy semantyczne towarzyszące nazewnictwu ludowemu, jak i ujawniająca się w wypowiedziach mieszkańców świadomość językowa oraz wspomnienie dawnych słów i obrazów, utrwalonych jako kulturowe znaki pamięci.

Opracowała Halina Pelcowa